

*І.І. Коваленко, канд. філос. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ДО ПРОБЛЕМИ ЦІЛЕЙ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Для дослідження проблем правового виховання методологічне значення має з'ясування цілей (головних напрямків) даного процесу, що дозволить окреслити його зміст, шляхи, оптимальну організацію, ефективні форми й методи досягнення необхідного результату правового виховання. У юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо цілей правового виховання: 1) як організований ідейно-виховний процес воно покликане формувати певний обсяг правових знань, правові переконання, виховувати почуття поваги до норм права та переконаність у необхідності їх дотримання; 2) досягнення такого рівня правової культури, за якого прищеплюються навички й уміння правомірної поведінки, виробляється звичка додержуватись правових норм, виконувати їх; 3) його важлива мета – вплив правових інститутів на свідомість індивідів і соціальних груп, що перетворює політико-правові ідеї й вимоги права на особисті переконання громадян; 4) фор-

мування соціально-активної особистості саме у правовій сфері.

Мета правового виховання, як і будь-якої людської діяльності, має об'єктивно-суб'єктивний характер. Її задає об'єктивна потреба оптимізації правової сфери життя суспільства. У сучасній Україні такою метою є передусім подолання масового правового нігілізму та інших видів антиправової культури, що перешкоджають розбудові реальної правової держави й громадянського суспільства. Суб'єктивність мети правового виховання виражається в тому, що об'єктивна її сторона усвідомлюється і здійснюється людиною. Суб'єктивні помилки у визначенні цієї мети, виборі засобів, форм і методів її досягнення можуть призвести до неефективності правового виховання й марної затрати матеріальних і духовних ресурсів.

Серед науковців переважає точка зору, згідно з якою основна спрямованість правового виховання полягає в розвитку й підвищенні рівня правової свідо-

Проблеми правового виховання в сучасній Україні («Круглий стіл»)

мості громадян, яка виявляється в їх правомірній поведінці й соціально-правовій активності. Таке трактування мети цього процесу призводить до розчнення правовиховної діяльності в інших формах такої роботи й не підкреслює її індивідуальності. Тому важко погодитися з тим, що основними цілями правового виховання є формування всіх позитивних якостей особистості, її ідейності й переконаності, подальше зміцнення правової основи держави й суспільного життя, підсилення регулятивної дії права й навіть успішний розвиток економіки.

Подібне тлумачення мети має скоріше загально-соціальний характер. Її вирішення залежить від успіху всієї ідейно-виховної роботи по зміцненню правопорядку в країні та ін. У сучасний же період правове виховання має більш конкретну спрямованість й покликане розв'язувати складні завдання з формування відповідальної громадянськості особистості, поважливого ставлення до законів і правил суспільного життя, високого рівня соціально-правової активності, що виражається в участі громадян в управлінні суспільством, у вирішенні злободенних питань, у непримиримості до будь-яких спроб порушення соціальної справедливості й законності.

Цілі правового виховання,

як і будь-якої виховної роботи, детерміновані громадськими потребами й інтересами, а також основними напрямками діяльності держави. Отже, мета правового виховання – це усвідомлення об'єктивної можливості правовиховної діяльності (тобто реальність здійснення її в сучасних умовах), чітке уявлення про об'єктивні результати останньої, про досягнення певного рівня правової свідомості, правової культури й соціально-правової активності суб'єктів правовідносин.

Сучасний рівень державної діяльності, актуальні правові проблеми підвищують значущість правової активності зазначених суб'єктів, посилення якої вкрай необхідно в даний період при вирішенні таких багатьох важливих державних і суспільних питань, як участь у підготовці й проведенні виборів депутатського корпусу, у всенародному обговоренні законопроектів, розв'язанні завдань місцевого значення, створенні громадських організацій, проведенні референдумів тощо. Сучасні проблеми потребують юридично грамотних учасників правовідносин, які не тільки поважають та виконують вимоги права, а й наділені потрібними навичками й вміннями реалізовувати основні демократичні принципи, право на громадянський протест тощо,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

тобто володіють культурою правового демократизму, а в цілому – високим рівнем правової та суспільної культури.

Підтримка такої спрямованості правовиховання дає можливість визначити етапність у так званих цілях-напрямах виховного процесу. Якщо виховання почуття поваги до права й переконаності в необхідності його виконання, а також прищеплення навичок і вмійн правомірної поведінки можна віднести до початкових напрямків правового виховання, то обстоювання вимог права, прагнення додержуватися законності і правопорядку зі свого боку і з боку інших суб'єктів, реалізація правомочних вимог і домагань – це елементи правової активності, пов'язані із завершальним етапом досліджуваного процесу. Суб'єктивно-свідомі підвалини правомірної поведінки, її навички взаємопов'язані з поняттями правової свідомості, правомірної поведінки і ставленням до права. Усі перелічені компоненти є складниками більш широкої й об'ємної мети правового виховання – правової культури, теоретичне дослідження якої як мети правовиховання ускладнюється тим, що в теорії правової культури в цілому існує чимало дискусійних, нерозроблених і невирішених проблем. Наприклад, досі ще не визначена на-

лежною мірою сутність правової культури, не вироблено поняття, яке охоплювало б усі явища і процеси правового життя суспільства й водночас не призводило б до ототожнення правової культури з правовою надбудовою.

Профілактика правопорушень у повному обсязі не охоплюється метою й завданням правового виховання, тобто щодо розглядуваного явища вона має опосередкований характер. Проте ці 2 самостійні, але взаємопов'язані процеси певною частиною свого змісту закономірно перехрещуються. Причому сам процес правового виховання поєднується не з конкретикою в даній галузі, а із загальним аспектом, тобто зі створенням такої атмосфери, яка передбачає неприйнятність порушення правових вимог. Проблемним у юридичній літературі залишається питання про спрямованість правового виховання на досягнення правомірної поведінки. За сучасних умов воно покликане забезпечити насамперед свідомі засади правової активності й соціально-ціннісної правової поведінки громадян. Це передовсім передбачає набуття високого рівня правосвідомості в суспільстві, адже сама вона визначає поведінку людей, висуваючи певні вимоги. Правове виховання потребує вирішення таких

Проблеми правового виховання в сучасній Україні («Круглий стіл»)

важливих питань, як створення його теоретичних, ідейно-світоглядних, психологічних засад, оскільки даний процес здійснюється через діалектичну єдність освіти, навчання й виховання. Причому зараз процес отримання правових знань не може бути обмеженим лише пізнанням сутності і принципів права, поняття основних правових інститутів. Сучасний розвиток суспільства й держави ставить за необхідність отримання конкретних знань у галузі правотворчості, законодавчої техніки, правозастосування і правореалізації в цілому, що підтримує оціночне ставлення до права, розуміння діяльності всієї правової системи й тих недоліків і прорахунків, що існують в ній.

Правове виховання, формуючи певний рівень правової свідомості, передбачає реалізацію його в поведінці особистості. При цьому воно націлене на формування перш за все свідомої, мотиваційної сторони й основи правомірної поведінки. Адже сформований рівень правової свідомості індивіда визначає і його правомірну поведінку. Інакше кажучи, правовиховний процес виступає начебто регулятивним підґрунтям останньої, сприяє через свідомість досягненню необхідної реалізації правових норм у суспільстві.

У науковій літературі доволі

спірною вважається думка, що правове виховання спрямоване виключно на правомірну поведінку, на посилення регулятивної дії права, що саме така поведінка – це кінцевий, завершальний етап і результат правовиховної діяльності, що мета цього процесу – підвищення ефективності впливу права на практичну діяльність і поведінку людини в конкретній життєвій ситуації. Однак правове виховання, як ідейно-теоретичний процес, не здатне вирішувати проблему зміцнення правопорядку іншими засобами, ніж як ідейно-виховними, теоретичними, психологічними. Воно не володіє прийомами примусу, заохочення тощо для забезпечення додержання правових норм всіма учасниками правовідносин. У зв'язку із цим досягнення правомірної поведінки становить собою насамперед загально-соціальну мету, яка може бути здійснена лише в процесі втілення в життя цілого комплексу соціальних заходів, у тому числі й правовиховних. Важливим тут вбачається нерозривний зв'язок суб'єкта й об'єкта процесу виховання.

Засвоєння особистістю правових норм відбувається такими 2-ма шляхами, як предметно-раціональне усвідомлення й інтеріоризація. У першому випадку право сприймається як необхідне й доцільне, корисне для сус-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

пільства; в другому відбувається перетворення зовнішніх щодо особистості вимог права на її власну життєву позицію, правову настанову, звичку діяти згідно з заданою правовою моделлю. З урахуванням цього розрізняють такі цілі правового виховання, як формування: (а) системи правових знань (ближча мета); (б) правової переконаності (проміжна мета); (в) мотивів та звичок правомірної поведінки (кінцева мета). Порядок, організованість, зміцнення законності виступатимуть результатом, основною метою правовиховного процесу. Однак

слід зазначити, що однією з найважливіших цілей останнього є насамперед засвоєння правових цінностей, що уможлиблює досягнення перелічених цілей.

Розмаїття наведених трактувань цілей правового виховання можна поєднати наступним висновком: метою правового виховання є закладення в особистості паростків правової культури; досягнення ж цієї мети визначається різноманіттям завдань, найскладнішими з яких і є формування у членів суспільства правової свідомості й соціально-правової активності.

Надійшла до редакції 30.03.2009 р.

*Л.В. Анучина, канд. філос. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків;*

*В.Г. Грицаненко, доцент, засл. художник України
Харківська державна академія культури*

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ: БАЖАННЯ Й РЕАЛЬНІСТЬ

Актуальність підвищення ефективності правового виховання не викликає сумніву, бо ми прагнемо й намагаємося будувати країну, в якій забезпечення прав людини, створення оптимальних умов для їх реалізації є пріоритетним. Тому одним з го-

ловних напрямів діяльності держави стає: а) забезпечення правової освіченості її громадян, б) удосконалення законодавчої бази й доведення нових законів до населення, в) створення умов життя за правовими нормами й г) формування у людей настанов